

cionalne mitove, rituale, simbole i običaje, ali također i političkoj povijesti, povijesti ideja i njihovih transformacija u političko djelovanje te području tranzicijskih studija u postsocijalističkom razdoblju. U svakom od tih područja Naumović je uspio svoje istraživanje povezati s relevantnim radovima iz tih područja – uspješno kontekstualizirajući vlastito istraživanje. Njegov rad analizira retoriku, ulazi u područje studija religije i religioznosti, političke komunikacije i komunikacijskih strategija, kao i analize djelovanja političkih stranaka i ličnosti unutar srpske političke scene. On u punom sjaju pokazuje prednosti multidisciplinarnosti pri analiziranju i objašnjavanju političke stvarnosti.

Ako bismo imali što zamjeriti Naumovićevoj analizi (osim već spomenutog pitanja o karakteru srpske društvene scene nakon 5. listopada 2000), onda bi se to odnosilo na svođenje političke dinamike, a onda i njegove vlastite analize, na dvodimenzionalnost: na “dvije Srbije”. On to eksplicitno čini na str. 266, kad kaže da su se s vremenom u Srbiji “oformila dva ideološko-politička bloka koji prevazilaze stranačke okvire – tradicionalistički, populistički, etatistički, nacionalistički ili više ili manje autoritaran blok, a nasuprot njemu modernistički, liberalistički, zapadnjački, deklarativno antitradicionalistički, i nešto malo manje autoritaran blok”. Ako je to doista tako, postavlja se pitanje: što je iza sebe ostavilo dugo razdoblje socijalizma? Kako to da se nije formirao i treći, “socijalistički” blok, koji bi bio protiv obaju prethodnih? Ili on ipak postoji, samo ga autor nije uzeo u obzir u ovoj analizi? Usput rečeno, pitanje potpunog potapanja lijeve intelektualne scene u Srbiji nakon 1990. (nasuprot onome što se, primjerice,

dogđa na Subversive festivalu u Zagrebu ili na intelektualnoj sceni u Sloveniji) zanimljivo je istraživačko pitanje, koje još traži svog autora. Možda bi i u ovom slučaju Naumovićev zaključak o nominalnoj retradicionalizaciji bio koristan. Naime, u Srbiji su trenutno najmanje dvije nominalno socijalističke i socijaldemokratske stranke u vladajućoj koaliciji (Dačićev SPS i Ljajićev SDP), ali od socijalističkih ideja teško da ima traga i glasa.

No bez obzira na te kritike radi se o važnoj i vrlo dobroj knjizi, koju analitičari, teoretičari i studenti postjugoslavenske politike svakako moraju uzeti u obzir.

Dejan Jović

Prikaz

Vesna Pešić
**Divlje društvo:
 Kako smo stigli dovd**

Peščanik, Beograd, 2012, 389. str.

Dosadašnji kontinuitet dominantne nacionalističke legitimacijske osnove srbijanskih vlasti može upućivati na dvije stvari: na kraj povijesti ili da povijesti nije ni bilo. Za odgovor na tu dilemu može nam poslužiti knjiga Vesne Pešić *Divlje društvo: Kako smo stigli dovd*, koja predstavlja zbirku raznovrsnih objavljenih i neobjavljenih tekstova, prerađenih nastupa u radioemisiji *Peščanika*, članaka i intervjua objavljenih na web-portalu *Peščanik* i u drugim medijima, koji pokazuju dosadašnje domete i

stranputice u procesu izgradnje stabilnih liberalno-demokratskih institucija u Srbiji. S obzirom na njihovu prvotnu intenciju, tek manji broj tekstova može se odrediti kao strogo "akademski", ali to ne umanjuje snagu argumentacije autorice, doktorice sociologije, koja je političko iskustvo stekla preko osnivanja i rada u nevladinim organizacijama do predstavljanja građana u parlamentu. Svoju teorijsku poziciju gradi na pretpostavkama liberalne demokracije u najširem smislu, primarno se njome služeći kao orijentir u kritici srpske nacionalne ideologije, za koju smatra da je u sukobu s pretpostavkama razvoja društva i njegova funkcioniranja (12). Za autoricu u nacionalističkoj ideologiji nema onoga političkoga u smislu univerzalnih vrijednosti, ona je tek vanjski sloj partijske države. Cilj su knjige opis i analiza politike nakon "petooktobarske" promjene vlasti do danas. S obzirom na mnoštvo tema koje ova knjiga nudi kronološkim redom u pet poglavlja, osvrnut ću se na važne teorijske aspekte svakog dijela knjige koji su nužni za razumijevanje logike funkcioniranja srbijanske politike u zadnjih 12 godina.

U prvom dijelu knjige Pešić nudi rekonstrukciju "petooktobarskih" zbivanja kako bi prikazala tadašnje "revolucionarne" domete. Ako revolucionarnim držimo "samo one promene koje menjaju vrednosno-normativni sistem, tj. koje se utemeljuju donošenjem ustava" (23), tada se može ustvrditi da nije bila riječ o revoluciji osim u "narodskom smislu" (21). Ustav nije donesen, a prema autoričinu mišljenju tri su uzroka onemogućila diskontinuitet s prošlom autoritarnom vlašću i nacionalističkom ideologijom. Najprije, ujedinjena opozicija nije bila "jedinstveni politički subjekt koji bi bio u stanju da de-

konstruiše stari sistem i gradi novi" (41). Opoziciju se moglo okarakterizirati jedinstvenim političkim subjektom samo kada je u pitanju bila smjena vlasti. Zajednički plan o povlačenju političkih poteza nije postojao, a nemogućnost funkcioniranja koalicije bila je posljedica, među ostalim, "različitih ideologija vodećih ljudi u DOS-u – Koštunice i Đinđića" (33). Pešić prihvaća formulaciju Nenada Dimitrijevića, prema kojoj je ključna točka raspada DOS-a "*politika odnosa prema prošlosti*" i nespremnost Srbije za suočavanje s prošlošću (37). Drugi je uzrok bila "obnova partijske države" za vrijeme Koštunićine vlade u obliku "pluralističke partijske diktature" koja je postala izvor "korupcije, privilegija i podrivanja vladavine prava" (43-44). Pored dva demokratska mehanizma, izbora i izvaninstitucionalne obrane izbornih rezultata, ključni moment "petooktobarskih" zbivanja bio je nedemokratski element u smjeni vlasti – izdaja miloševićevskih službi (tzv. pučista) (29). Razlog oslanjanja DOS-a na *pučiste* bila je, kako se vjerovalo, mirna smjena vlasti bez "krvoprolića". Taj proces omogućio je *status quo* u formi netransformiranih, netransparentnih, nelegitimnih i neformalnih državnih aparata sile čiji su funkcionari ostali na svojim položajima uz površinske kadrovske promjene (26). "Izbegavanjem suočavanja s prošlošću i odbacivanjem lustracije te zaštitom kadrova staroga režima, nova vlast je delovala u interesu Miloševićevih struktura moći, ratnih profitera, bezbednosnih službi, vojske, crkve i svih onih koji su sve vreme podržavali Miloševića" (50). Po autoričinu mišljenju, ta su tri uzroka bila adekvatna formula za održanje fasadne demokracije, bez vladavine prava, bez jakih i transparentnih institucija.

Drugi dio knjige skup je tekstova o Zoranu Đinđiću. Osvrnut ću se na tekst "Aktuelnost Đinđićeve filozofije" u kojem Pešić sintetizira Đinđićevu liberalnu poziciju konstitucije moderne države, koju je zastupao osamdesetih godina. Njena je namjera bila pokazati aktualnost njegove misli kroz "analitičku upotrebljivost njegovih radova za razumevanje problema političke konstitucije današnje Srbije" (76). Đinđićeva liberalno-demokratska pozicija strogo je proceduralna, lišena unaprijed zadanog općeg dobra odnosno supstancijalnih pretpostavki. U modernom društvu *ono političko* konstituira se odustajanjem političkih aktera od svojih uvjerenja radi "pacifikacije različitih pretenzija na opštost" (77). *Ono političko* "ispunjava zadatak socijalne integracije tako što se konstituiše kao institucionalni okvir (skup pravila i procedura) koji obezbeđuje neometani protok pluralizma socijalnih interpretacija (uverenja)" (79). Kao rješenje integracije i reguliranja kompleksnih društvenih odnosa Đinđić vidi okvir ustavno-pravne države. Takav način integriranja i reguliranja kompleksnih društvenih odnosa u Jugoslaviji nije bio prisutan, osim nominalno. Pešić na tragu Đinđićeve argumentacije da stvaranje političke zajednice utemeljene u refleksiji predstavlja rezultat povijesne konstelacije (normativne kulture) postavlja pitanje "o šansama 'zakasnelih' društava nezapadne tradicije da naprave taj evolutivni korak ka formiranju ustavno-pravne države" (79). Socijalistička blokada integracije društva zamijenjena je prodorom "etnonacionalne tj. organske teleologije u političko polje", raspadanjem mogućnosti demokratizacije putem radikalnog nacionalizma (82-83) "koji odgovara statičnom, autoritarnom,

i ruralnom društvu, a ne dinamici i kompleksnosti modernog društva" (111). Pešić preuzima Đinđićevu sintagmu o Jugoslaviji kao "nedovršenoj državi" i pripisuje ju Srbiji koja se (u trenutku kada je tekst napisan) nije ustavno-pravno konstituirala (88) nakon "petooktobarskih" zbivanja. Postojale su dvije prilike za donošenje ustava, u listopadu 2000. godine "snažnim narodnim jedinstvom" (88), koja je propuštena sukobima unutar koalicije, i druga prilika, nakon ubojstva Đinđića, "iskazana upečatljivim narodnim jedinstvom u žalosti zbog ubijenog premijera" (94). Nakon ubojstva Đinđića ishitreno formiranje parlamentarne komisije za pisanje ustava imalo je za posljedicu proceduralnu grešku s obzirom na to da takve radnje za vrijeme proglašenog izvanrednog stanja okolnostima nisu dopuštene (94). Zatim je bilo moguće ustav usvojiti u Skupštini Srbije većinskim odlučivanjem odnosno "preglasavanjem", što je Pešić smatrala neadekvatnim "ukoliko ustav treba da predstavlja odraz 'osnovnog konsenzusa'" (94-95). Kontinuitet nespješnog konstituiranja Srbije potvrdio je novi oktroirani ustav, stavljen na snagu 2006. godine

U trećem dijelu knjige Pešić problematizira ideologijske i praktične posljedice politike vođene za mandata Koštuničine vlade. U tekstu "Nemoguća država" problematizira nespojivost srpskog nacionalizma s liberalnim i demokratskim vrijednostima modernog društva, oslanjajući se na istraživanja Sabine Ramet koja smatra da je "srpski nacionalizam inkompatibilan sa liberalnim vrednostima i ustavnopravnim regulisanjem države" (147). Pešić stoga pokušava pokazati da je "srpski nacionalizam imanentno antidržavni" i da

je “njegova suština nedovršena država” (147). Na tragu Đinđićeve formulacije srpskog nacionalizma kao “radikalnog partikularizma koji je nespojiv sa univerzalnim vrednostima modernog društva”, ističe proturječnost principa na kojem počiva. S jedne strane, Srbija smatra da ima “istorijsko pravo nad teritorijama retko naseljenim Srbima”, a s druge strane veliki je broj Srba živio na teritoriju drugih država (148). Zamisao je bila “ujediniti po principu nacionalnih ujedinjenja i samoopredeljenja” (148). Zbog tih kontradiktornih postavki Pešić smatra da integracija bazirana na liberalno-demokratskim načelima nije bila moguća “jer se verovalo da se tim načelima ne mogu držati pod kontrolom teritorije naseljene drugim narodima koji su prema srpskoj vlasti neprijateljski raspoloženi” (148). Principi nacionalističke ideologije s početka 20. stoljeća vratili su se devedesetih godina dvadesetog stoljeća, a nastavljaju se i danas. Nedostatak kritike srpskog nacionalizma u programskim opredjeljenjima opozicije koja se spremala za preuzimanje vlasti 2000. godine značio je da se nacionalistička legitimacijska matrica neće promijeniti (145). Utemeljenje srpskog nacionalizma je u autoritarnoj vlasti koju autorica definira kao “institucionalizaciju ‘vlasti radi vlasti’” (151). On omogućava “stalnu mobilizaciju oko ‘državnog pitanja’” i “večno isčekivanje državnosti” koja neće doći (151).

U istraživanju pod naslovom “Partijska država i korupcija”¹ Pešić prikazuje fenomene neuspješne tranzicije u Srbiji, sma-

trajući da “partijska država blokira razvoj i modernizaciju društva i države” uslijed deficita demokratizacije političkog sustava i delegitimizacije prethodnog autokratskog sistema nakon listopada 2000. godine (175). Uslijed početnog impulsa privatizacije u vidu strukturnih reorganizacija i povećanog viška radne snage, stvoren je pritisak na zapošljavanje u državnim službama koje su partije tretirale kao “partijsko vlasništvo” (plijen) (175). Pešić je uočila šest mehanizama “zarobljene države” koji su “učvrstili uticaj partijske države kao koruptivnog načina funkcionisanja javnog sektora i blokirali razvoj kontrolnih institucija” (184). Prvi mehanizam odnosi se na diobu vlasti po vertikalni zauzimajući isti dio vlasti po sadržaju, čime se eliminiraju kontrolni mehanizmi (185). Važno je napomenuti kako Đinđićeva vlada nije imala vertikalnu podjelu ministarstava, što je poslije bio slučaj. Drugi mehanizam predstavlja postavljanje partijskih lidera “da upravljaju ‘ministarstvima-feudima’, a da istovremeno aktivno obavljaju svoje partijske funkcije”, čime je korupcija “praktično ugrađena u način na koji vlada funkcioniše” (185). Jednostavan je primjer toga mehanizma kada ministar prozvan za korupciju povuče svoje poslanike, što implicira pad vlade zbog gubitka većine u parlamentu (185). Treći se ogleda u mehanizmima za podmićivanje poslanika radi raznih partikularnih interesa vlasti i tajkuna. Jedan od mehanizama instrumentalizacije političkih predstavnika jesu višestruke poslaničke funkcije. Četvrti mehanizam odnosi se na ekskluzivno pravo vladajućih koalicija da “vrše imenovanja u državnoj administraciji, javnim preduzećima, komunalnim preduzećima, institutima, agen-

¹ Istraživanje je publicirano 2007. godine pod naslovom *Partijska država kao uzrok korupcije u Srbiji*.

cijama, fondovima, zdravstvu, socijalnim i kulturnim centrima, studentskim domovima, veterinarskim stanicama, školama, pozorištima, bolnicama, službama za održavanje spomenika i memorijalnih parkova – sve što spada u javna dobra i finansira se iz budžeta” (186). Posljedica je toga primat partijskog nad stručnim kadrom. Peti mehanizam odnosi se na netransparentnost u financiranju stranaka. Zakon o financiranju političkih partija na snazi je od 2003. godine, ali se ne primjenjuje u praksi i pored manjkavosti kontrolnih mehanizama koje sadrži (186). Ključni je mehanizam “miniranja institucija”, prema Pešić, “politički uticaj na pravosuđe i kontrola izvršne vlasti nad skupštinom, sudovima i javnim tužilaštvom” (187). Autorica je te mehanizme osvijetlila podacima na lokalnoj i državnoj razini te istraživanjem javnog mnijenja, oslikavajući porazno stanje raširenosti sistemske korupcije. Rješenje vidi na dvjema razinama. Prva je razina “globalna” – uspostavljanje vladavine prava koja je nužno povezana s integracijom Srbije u Europsku Uniju, kao vanjski pritisak na izgradnju institucija i kontrolnih mehanizama. Bez vanjskih pritisaka, smatra Pešić, samo donošenje zakona nije dovoljno za jamčenje antikoruptivnog djelovanja. Druga su razina smjernice za jačanje antikorupcijskih institucija poput stroge kontrole imovine i višestrukih funkcija “funkcionera”, revizije zakona o sprečavanju sukoba interesa, “javnog dogovora o zabrani toga da stranke rukovode ministarstvima u celini” (224), kampanje za depolitizaciju državne uprave, nastavka započetih zakonodavnih aktivnosti, uspostavljanja predviđenih kontrolnih institucija i izrade plana za privatizaciju javnih poduzeća (224).

Četvrti dio knjige, “Kontinuitet kontinuiteta i klizanje u patologiju”, čini niz kraćih tekstova i intervjuva u kojima Pešić vješto secira tzv. “dnevno-političke” fragmente “proeuropske vlade”, koji simboliziraju odsutnost javnog uma u cjelini. Patologija je označena kao “stanje u kome neprekidno opadaju sposobnosti društva da rešava svoje probleme i adekvatno reaguje na imperativne okoline” (235). “Politika se i dalje bavila ‘spasom nacije’ od izmišljenih spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja, a stvarni problemi teško oštećenog društva bili su zapostavljeni” (232). Institucije su i dalje blokirane u opisanim mehanizmima u istraživanju o partijskoj državi. Netransparentnost i odsutnost javne rasprave zajedničko je svim granama vlasti. “Razobručenost vlasti postignuta je kontrolom medija i uništavanjem treće grane vlasti – sudstva, posebno prilikom reizbora sudija i tužilaca u okviru zamašne reforme pravosuđa” koja je izvršena “netransparentno, aljkavo i pod političkim uplivom izvršne vlasti” (298). Sličnim riječima opisuje privatizaciju koja je izvršena “korumpirano, kriminalno, netransparentno i aljkavo” (347), bez vanjskih kontrolnih mehanizama. Posebno mjesto imala je Agencija za privatizaciju: premda je prema zakonu bila dužna ispitivati podrijetlo novca, nije to učinila, što je nelegalno stečen novac uvelo u legalne tokove (345-346). Time se smisao privatizacije pervertirao jer cilj privatizacije u praksi nije bio nastavak proizvodnje. Rezultat je bio gubitak posla za 75% radnika, od 2402 poduzeća poništenje 640 privatizacija, dakle svake četvrti (348). Kakva je bila efikasnost vlade pokazuje činjenica da je “telefonski razmatrala hiljadu tačaka dnevnog reda na telefonskim sednicama”,

što znači da je “ključna institucija postala fantomska” (301). Pored feudalizacije spomenute u istraživanju, vladu je dodatno oslabilo neformalno širenje vlasti predsjednika Republike uplivom u njen rad bez formalnih odgovornosti (305). “Predsjednik države neograničeno se meša u rad izvršne, a preko nje i u druge dve grane vlasti, što je dovelo do spajanja sve tri grane vlasti u ličnosti predsjednika države” (366). Prema autoričnim uvidima, može se zaključiti da je karakteristika “proeuropske vlade” “politička šizofrenija” čija je logika djelovanja preuzeta iz kontradiktornosti principa anakrone nacionalističke ideologije (novija inačica: “i Kosovo i Evropa”) čija implementacija štiti održanje funkcioniranja partijske države.

U zaključnom dijelu knjige Pešić rekapitulira svoje stavove i razmatranja te napominje da se politika prazni od “elementarnog smisla i svih vrednosti” (370). “Politika je reducirana na tehnologiju vlasti i neprekidne pozadinske borbe u vezi sa ulaskom u vladajuću koaliciju” (371). Tome su pridonijela dva regresivna procesa u zadnjih dvadeset godina u Srbiji: regresija “inicirana na nivou kulturnih obrazaca (vrednosti)” i neuspješna tranzicija koja je izbrisala institucionalne granice između “političkog i ekonomskog podsistema društva” (372). Kako “političke koncepcije nikada nisu zauzele važno mesto u političkom životu Srbije”, tako “rasprave o ulozi države, redistribuciji, koncepciji razvoja ekonomije (i izlaska iz recesije) ne postoje ni u političkim partijama, ni u javnom životu” (376).

Po svemu izloženome teorijski je doseg ove knjige ograničen, osim u određenim prikazanim segmentima. Tip argumenta-

cije uvjetovan je autoričnim javnim djelovanjem u povijesnom kontekstu “nedovršene države”, kao konkretan odgovor na konkretne patološke procese. S obzirom na način na koji su tekstovi nastajali, knjigu nije moguće vrednovati strogim kriterijima za strukturu i terminološku pedantnost. I pored autoričine dodatne ambicije u obliku uredničkih intervencija i dopisivanja onoga što je “nedostajalo ili remetilo duh knjige” (11), na trenutke argumentacijska pitkost ustupa mjesto repetitivnosti u analizi fenomena. No knjiga time ne gubi na značaju, nego je dokaz kontinuirane javne kritike zadnjih 12 godina. Utoliko se ne može precijeniti autoričino dosljedno suprotstavljanje dominantnom diskursu najglasnijeg dijela srpske intelektualne elite, izopačenoga mitološkim odrednicama koje su izazvale opću društvenu regresiju. *Divlje društvo* može se čitati i kao kronika “političkog” mikrokozmosa, raspadanja na svim razinama koje upućuje na jedan ozbiljniji fenomen, “smrt politike”. Nedavna masovna paranoja o “povratku devedesetih” utoliko je bila promašena – diskontinuitet s tadašnjim legitimacijskim obrascima nije napravljen, no pitanje je – kada će i na koji način do suočavanja s prošlošću zaista doći?

Aleksandar Radnić